

Nailə Hüseyn qızı Ciddi
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu,
“Müasir dövr etnoqrafiyası” şöbəsi, böyük elmi işçi

XIX-XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ŞAMAXIDA METALIŞLƏMƏ SƏNƏTKARLIĞI (DƏMİRÇİLİK, MİSGƏRLİK VƏ ZƏRGƏRLİK)

Açar sözlər: metalışləmə, dəmirçilik, misgərlik, zərgərlik, filiz, emalatxana
Ключевые слова: Metalлообработка, кузнечное дело, медное, ювелирное дело
Key words: black-smith trade, metal-making trade, copper trade, jewelers trade

XIX əsrdə Şimali Azərbaycanda ən böyük sənətkarlıq mərkəzlərindən biri də Şamaxı şəhəri olmuşdur. Sənətkarlıq şəhər iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi olmaq etibarilə bütün yüzillik ərzində burada dinamik inkişafda olmuşdur. Görkəmli tarixçi Ə.Sumbatzadənin arxiv sənədləri əsasında apardığı araşdırmalardan məlum olur ki, əgər XIX əsrin 30-cu illərində Şamaxı şəhərində 688 sənətkar olmuşdusa, 1859-cu ildə onların sayı iki dəfədən çox artaraq 1500 nəfərə çatmışdı (1, 51). Bu illərdə Şamaxıda güclü zəlzələnin baş verməsi səbəbindən şəhərə böyük tələfatın üz verməsinə, nəhayət quberniyanın inzibati mərkəzinin Bakıya köçürülməsinə baxmayaraq, 1894-cü ildə burada 1435 nəfərdən artıq sənətkarın çalışdığı da məlumdur (2, 50).

Tarixən, o cümlədən tədqiq etdiyimiz dövrdə Şamaxıda və onun bəzi ətraf kənd və qəsəbələrində dulusçuluq, dabbaqlıq, ağacısləmə, daşışləmə kimi sənətkarlıq sahələri ilə yanaşı, metalışləmə də mühüm əhəmiyyətə malik olmuşdur. Bu fakt təkcə mənbələrin, arxiv sənədlərin verdiyi məlumatlarla deyil, bölgənin metalışləmənin müxtəlif sahələrini özündə yaşadan və günümüzə qədər gəlib çatmış yer-yurd, məhəllə adları, toponim və oronimlərlə də təsdiqini tapır. Əhən, Dəmirçi, Poladlı, Gümüşlü, Zərnəva, Güyüm, Zərgəran, Qalayçı (bulaq) və s. bu kimi adlar deyilənlərə misal ola bilər (3, 10).

Məlumat üçün qeyd edək ki, Azərbaycan ərazisində metalışləmə sənətinin tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Ölkəmizin ərazisində metal mədənlərindən istifadə, filizçixarma və filizəritmə təcrübəsinin meydana gəlmə tarixi hələlik dəqiq müəyyən edilməsə də, tarixi-arxeoloji mənbələr metalın Qafqaz coğrafiyasında yaşayan insanlara hələ eneolit dövründə məlum olduğunu sübut edir. Belə ki, mütəxəssislərin ümumi rəyinə görə, hələ e.ə. IV və III minilliklərin qovşağında, Cənubi Qafqazın bəzi yerlərində, o cümlədən Azərbaycan ərazisində fərdi qaydada istehsal edilən metal məmulatından geniş şəkildə istifadə olunmuşdur (4; 2).

Bundan əlavə, XX əsr ərzində aparılmış arxeoloji və geoloji tədqiqatlar sayəsində tarixən Qafqazda mövcud olmuş beş iri metal emalı mərkəzindən iki-

sinin məhz Azərbaycan ərazisində yerləşdiyi müəyyənləşdirilmişdir (5, 51). Burada mövcud olan zəngin filiz yataqları (Baləkən-Kaxetiya, Gədəbəy, Dağlıq Qarabağ və Zəngəzur) bölgədə emal mədəniyyətin inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir (6, 54; 4, 53-60).

Ölkəmizin Qoşqar və Ağstafaçay yataqlarında, Başkənd dağında, Gədəbəydəki Slavyanka kəndi yaxınlığında və Misdağda, Şəmkinin Zəylik kəndində, Gəncə, Göygöl və Tərtərçay yataqlarında da çoxlu sayda metal mədənlərinin izlərinə rast gəlinmişdir (3, 10). Həmin yataqlardan aşkar edilən metaltökmə qəliblərinin, metal əridilən kürələrin, metal əşyaların və digər tapıntıların spektral analizinin nəticələri təsdiq edir ki, hələ tunc dövründə metallurgiya kifayət qədər inkişaf etmiş və Azərbaycanın qədim sakinləri metaldan istifadə texnologiyasına yaxından bələd olmuşlar (7, 133-135).

Ən qədim metal məmulatı Naxçıvandakı Kültəpə abidəsinin ikinci mədəni təbəqəsindən tapılmışdır. Həmin məmulatın (mis bıçaq, dörd tilli kiçik nizə ucluğu, bir neçə sancaq və s.) analizləri göstərmişdir ki, onların tərkibində 1, 74-6,09 % arsen qarışığı vardır. Bu da hələ eneolit dövründə metal ustalarının arsen qatışığı olan misi əritməyi bacardıqlarını sübut edir (8, 121).

Məlum olduğu kimi, istənilən metal emalı mərkəzinin formalaşması üçün xammal bazasının (meşə xammalı, odadavamlı gil və s.) mövcudluğu əsas şərt kimi çıxış edir. Azərbaycan ərazisinin bütün dövrlərdə bu cür ehtiyatlarla zəngin olması ibtidai icma quruluşundan başlayaraq burada metalışləmə sənətinin təşəkkül tapmasına və inkişafına rəvac vermişdir. Şamaxı da belə şəhərlərimizdən olmuşdur. Aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələri metalışləmə sənətinin burada çox uzaq keçmişə aid olduğunu göstərir. Şamaxı ərazisində aşkar edilən metal məmulatı arasında müxtəlif növ əmək alətləri, dəmir və mis əşyalar, məişətdə istifadə olunan bəzək və silahlar üstünlük təşkil etmişdir (9, 52). Bütün orta əsrlər boyu davam və inkişaf edən metalışləmə sənətkarlığının XIX əsrdə miqyası daha da genişlənmişdir. Zaman-zaman baş verən tədrici ixtisaslaşma prosesi nəticəsində bu sənətin daxilində tökməçilik, dəmirçilik, misgərlik, zərgərlik, silahsızlıq, çilingərlik müstəqil sahələr kimi formalaşmışdır. Şamaxı şəhərində bu sahələrin hər biri bu və digər səviyyədə mövcud olsa da, dəmirçilik bütün dövrlərdə öz aparıcı mövqeyi ilə seçilmişdir. Məlumatlara görə, XIX əsrin 60-cı illərində Azərbaycan şəhərlərində fəaliyyət göstərmiş 400 nəfərdən çox dəmirçinin və dəmirçixanaların əhəmiyyətli qismi Şamaxının payına düşmüşdür (2, 187).

Dəmir məmulata tələbatın böyük olması səbəbindən dəmirçilik təkcə şəhərlərdə deyil, hətta ucqar kəndlərdə də inkişaf etmişdi. Təsadüfi deyil ki, Şamaxı şəhəri ilə bərabər, əhənin təsərrüfat və məişət ehtiyaclarını təmin edən dəmirçilərlə yanaşı, Əhən və Dəmirçi kəndlərinin təsərrüfat alətləri istehsal edən sənətkarları, Lahıc və Qəbələnin silahsızları böyük şöhrət qazanmışdılar (10, 365; 11, 324; 7, 178). Bu barədə geniş məlumatlar N.Abelovun əsərlərində əksini tapmışdır (12, 178).

Bundan başqa, Lahıc qəsəbəsində hətta Kubaçidə (Dağıstan) olduğundan da üstün və keyfiyyətli silah istehsal edən dəmirçi emalatxanalarının olduğu xəbər verilir (4, 171).

Dəmir məmulatı istehsalı üçün sənətkarlar yerli xammalla yanaşı, qonşu

ölkələrdən gətirilmə xam dəmirdən də istifadə edirdilər. Xüsusilə XIX əsrin ortalarından etibarən dəmirçixanaların Rusiyadan daxil olan keyfiyyətli dəmir xammalı ilə təchiz olunması məmulatın kəmiyyət və keyfiyyətində də əksini tapdı. Bundan başqa, Bakı sərmayədarlarından, qismən də dəmiryolu stansiyalarındakı təmir emalatxanalarından da dəmir xammalı daxil olurdu ki, bu da şəhərin Xanım karvansarasında doğranıb pud hesab ilə satılırdı (2, 177).

Dəmirçixanalarda istehsal texnologiyası əl əməyinə əsaslanırdı. Bununla belə, nəsilədən nəsilə keçərək davam edən dəmirçilik sənəti ənənələri, ustaların əməli səriştəsi və peşə məharəti yerli dəmirçixanalarda əhalinin tələbatının tam şəkildə ödənilməsinə kifayət edirdi. Dəmirçixanaların strukturuna gəlincə, onlar adətən bir otaqdan ibarət olub, sahəsi 3x3,5 hündürlüyü isə 2,5-3 m qədər müəyyən edilirdi. Dəmirçixanaların döşəməsi torpaqdan olub, tapdanaraq bərkidilirdi. His və tüstünün xaric olması üçün kürə istiqamətində tavanda kiçik bir baca qoyulurdu. Qapısı iri həcmli nəzərdə tutulurdu ki, bu da həm işığın yaxşı düşməsi, həm də iş prosesində daxildəki havanın təmizlənməsi üçün çox faydalı idi (3, 28-29). Dəmirçixana avadanlıqları içərisində kürə (kursü) və körik xüsusi yer tuturdu.

İstehsal prosesi dəmirçixanın işıqlı olan qabaq hissəsində icra olunduğundan, dükanın başlıca istehsal ləvazimatları (dəmirçi kötüyü, ona bərkidilmiş zindanlar, kötüyün üzərinə və yanına düzülmiş tutucu, döyücü, kəsici, deşici alətlər) kürənin qarşısında yerləşirdi. Xırda zindanlar (naldöyən, mıxkəsən), dəmir doğrayan iri qayçı, məngənə, bəzən isə çarx kötükdən sağda və solda qalan boş sahələrdə quraşdırılırdı. Hazır məmulat, həmçinin dükanın gözə çarpan ön hissəsində, ya yan divardan asılır, ya da onun dibinə düzülürdü.

Onu da qeyd etmək ki, bu dövrdə dəmirçixanalar həm istehsal emalatxanası, həm də satış dükanı vəzifəsini yerinə yetirməklə ikili səciyyə daşıyırdılar. Məhz bu səbəbdən əhali arasında dəmirçixana çox vaxt “dəmirçi dükanı”, yaxud sadəcə “dükən” adlanırdı. Onlar şəhər və kənd əhalisini hər cür zəruri təsərrüfat və məişət ləvazimatı ilə, habelə digər sənət sahələrini metal alətlərlə təmin edirdi (2, 178). Şəhərlərdə və bəzi iri kəndlərdə bir neçə dükandan ibarət ayrıca dəmirçi məhəllələri də mövcud idi.

Etnoqrafik ədəbiyyatda dəmirçi dükanlarında istehsal olunmuş metal məmulatı istifadə təmayülündən asılı olaraq aşağıdakı kimi təsnif edilir:

1) silahlar (xəncər, qılınc, qəmə, nizə, ox ucluqları, cəng yabası, təbərzin, toppuz və s.);

2) Əmək alətləri (buraya əkinçilik və maldarlıq təsərrüfatında, ev məişətində lazım olan alətlər, həmçinin sənətkarlıq alətləri daxildir);

3) Məişət əşyaları;

4) İnşaat işində lazım olan alətlər və vasitələr;

5) Dəyirman hissələri;

6) Digər peşə və məşğuliyyət növlərində lazım olan metal məmulatı (2, 181-182).

Onu da qeyd etmək ki, ənənəvi dəmirçilik sənətində tətbiq olunmuş texnoloji üsullarının (soyuq döymə, isti döymə, qaynaq etmə, kəsmə, deşmə, küpaçma, törpüləmə, ovxarlama, yeyələmə, dişmə və s.) xeyli hissəsi ibtidai halında

zəmanəmizədək gəlib çatmışdır. Dəmir məmulatının hazırlanmasında geniş yer tutan bu texnoloji üsul və vasitələrin xeyli hissəsi müştərək səciyyə daşımaqla, metalışləmə sənətinin başqa sahələrində də tətbiq olunmuşdur.

Metalişləmənin mühüm sahəsi olan misgərliyin meydana gəlməsi məişət qabları istehsalı ilə üzvü surətdə bağlı olmuşdur. Xüsusilə orta əsrlərdə feodal məişətinin artan tələbləri ilə əlaqədar olaraq qədim misgərlik ənənələri daha da inkişaf etmiş və əsasən sənət və ticarət mərkəzlərinə çevrilmiş feodal şəhərlərində cəmlənmişdi. Təbriz, Ərdəbil, Marağa, Salmas, Bərdə, Beyləqan, Dərbənd, Şəki, Gəncə, Bakı, Naxçıvan, Quba, Şuşa, Naxçıvan, Lənkəran və nəhayət Şamaxı şəhərləri mis məmulatı istehsalının başlıca mərkəzləri idilər. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, istər orta əsrlərdə, istərsə də XIX əsrdə misgərliyin başlıca mərkəzi Şamaxı qəzasının Lahıc qəsəbəsi olmuşdur. Məlumatlara görə, Azərbaycanın və Dağıstanın əksər şəhər və kəndlərində çalışan misgərlərin böyük əksəriyyəti də əslən lahıclı olmuşlar (4, 98).

XIX əsrin 30-cu illərində Lahıcdə 52 misgər dükkanı olmuşdur ki, həmin dükanlarda da ildə 2340 pud mis xammalı işlənirdi (11, 124). 1884-cü ildə isə 100 misgər emalatxanasında 370-dən artıq sənətkarın çalışdığı xəbər verilir (13, 6). Lakin əsrin sonlarına doğru bütün ölkədə müşahidə olunan iqtisadi böhran fonunda, burada da mis məmulatı istehsalı azalmağa başlamışdır ki, nəticədə 1894-cü il üçün 50 misgər emalatxanasında cəmi 140 nəfər misgər fəaliyyət göstərmişdir (13, 10). XX əsrin əvvəlləri üçün isə burada misgər emalatxanalarını sayı 22-ə qədər azalmışdır ki, onlardan da 4-ü iri, 8-i orta, 10-u isə xırda emalatxanalar olmuşdur (4, 101).

Buna baxmayaraq, bütün dövrlərdə Lahıc camaatının güzəranının başlıca mənbələrindən birini məhz misgərlik təşkil etmişdir. XIX əsrin ortalarında qəsəbənin 1000 nəfərədək sakini məhz misgərlik və onunla bağlı peşələrlə (kömürbasma, çarvadarlıq və s.) məşğul olurdu (12, 90). Şamaxının özündə isə bu dövrdə 6 misgərin fəaliyyət göstərdiyi xəbər verilir (11, 120).

Misgər dükanlarında geniş çeşiddə məmulat növü hazırlanırdı ki, onların da sayı 80-ə yaxın olmuşdur. İstehsal texnikasının mürəkkəbliyinə görə “izafə” qablar “xara” məmulatından seçilirdi. Bəsit quruluşlu “xara” qablardan fərqli olaraq, bir neçə çalğadan ibarət hazırlanan izafə qabların istehsalı yüksək ixtisaslı usta əməyi tələb edirdi (2, 194).

Mis məmulatının tipoloji növləri arasında məişət qabları başlıca yer tuturdu. Ona görə də mis məmulatının etnoqrafik təsnifatında onların istehsal texnologiyası deyil, daşdıqları əməli – məişət vəzifəsi başlıca meyar sayılırdı. Ümumiyyətlə, tətbiq edilən sahəsindən asılı olaraq mis qabları aşağıdakı tipoloji növ və qruplara bölünür: 1) xörək qabları; 2) süfrə qabları; 3) su qabları; 4) ağırtı qabları; 5) məişət əşyaları (2, 195).

Nəhayət onu da qeyd edək ki, XIX əsrin sonlarına doğru yerli misgərxanalarda hazırlanan mis məmulatı sənaye məhsullarının rəqabətinə tab gətirməkdə çətinlik çəkirdi. Bu məsələdə sənaye üsulu ilə istehsal olunan çini və kaş qabların ticarətinin genişlənməsi daha təsirli rol oynayırdı.

XIX əsrdə Azərbaycan ənənəvi metalışləmə sənətkarlığının əsas sahələrindən biri də zərgərlik olmuşdur. Arxeoloji qazıntılar zamanı ölkəmizin və bölgənin müxtəlif yerlərində aşkarlanmış mis, bürünc və tunc məmulatı nümu-

nələrinin bəzək tərtibatı göstərir ki, qədim sənətkarlar bilavasitə nəcib metallardan zinət istehsalına başlamazdan xeyli əvvəl bədii metal sənətini yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdırıb bilmişdilər. Sonrakı mərhələlərdə, xüsusilə qızıl və gümüşün istehsal xüsusiyyətlərinin mənimsənilməsi ilə əlaqədar olaraq ənənəvi metalışləmə sənətində zinət istehsalı daxilində ixtisaslaşma baş vermiş və nəticədə metal məmulatı istehsalının yeni bir müstəqil sahəsi – zərgərlik təşəkkül tapmışdır (2, 196).

Görkəmli arxeoloq Hüseyn Ciddinin apardığı tədqiqatlar göstərir ki, orta əsr Şamaxı zərgərlərinin hazırladıqları bəzək nümunələri əsasən bürünc biləziklərdən, gümüş sırğa və müxtəlif növ asma bəzəklərdən ibarət olmuşdur. Bürünc biləziklər əsasən iki formada - oval və boruvari hazırlanmış və onlar burada hələ ilk orta əsrlərdən məlum olmuşdur. Sırğalar isə bir-birini ardıcıl şəkildə izləyən müxtəlif elementlərin kompozisiyasından ibarət idi. Sırğaların əsas hissəsi naxış əmələ gətirən burulmuş və ya qaynaq edilmiş simlərdən ibarət olmaqla, kənarlarından geometrik ornamentlərlə bəzədilmiş üç dairəvi lövhəciklər asılmışdır (10, 53).

XIX əsrdə Şimali Azərbaycanın Naxçıvan, Ordubad, Gəncə, Şəki, Bakı, Quba, Şuşa, Lənkəran şəhərləri ilə bərabər, Şamaxı şəhəri də başlıca zərgərlik mərkəzlərindən biri idi. 1832-ci ildə burada 40 nəfərdən çox zərgərin çalışdığı xəbər verilir. Lakin XIX əsrin 2-ci yarısından etibarən başlanan iqtisadi böhran, o cümlədən, sənaye məhsullarının geniş yayılmağa başlaması metalışləmənin bu sahəsindən də yan keçməmişdi. Belə ki, Şamaxıda zərgərlərin sayı tədricən azalaraq əsrin sonlarında 25-ə qədər azalmışdı (14, 60-64).

Zərgər dükənləri əsasən şəhərlərdə, qismən isə şəhər tipli qəsəbələrdə cəmlənmişdi. Çox vaxt sifarişlə iş görən bu dükənlər bazar və karvansaralarda, nadir hallarda isə ustanın şəxsi mülkündə yerləşirdi. Bəzən də bazarlarda və ticarət mərkəzlərində ayrıca cərgə təşkil edirdilər. XIX əsrin sonlarına doğru kapitalist Bakısı zərgərliyin ən böyük mərkəzinə çevrilmişdi (15, 419).

Zərgərlərin və zərgər dükənlərinin əsasən şəhərlərdə cəmlənməsi tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif səbəblərlə izah edilir. Başlıca səbəb ondan ibarət olmuşdur ki, XIX əsrdə Azərbaycan şəhərlərinin və şəhər əhalisinin sayı nəzərə cərpacaq dərəcədə artmış və kəndlərə nisbətən şəhər əhalisi arasında imtiyazlı zümrələrin üstünlüyü aydın nəzərə cərpirdi. Kübar ailələrin təmtəraqlı məişət tərzini, xüsusilə onların dəbdəbəli milli geyimləri müxtəlif növ süs, qızıl zinət və cavahirat tələb edirdi. Maarifçi etnoqraf Rəşid bəy Əfəndiyevin də qeyd etdiyi kimi, milli Azərbaycan geyimləri növbənöv qızıl imarət, inci, mərcan taxmaq üçün olduqca əlverişli idi. Avropa fasonu, libasa kəmərdən başqa imarət yaraşmırdı. Əhalinin nəzərində imarətsiz qadın “qadın” sayılmazdı (16, 62).

Artıq qeyd olunduğu kimi, zərgərliyin əsas sahələrindən birini əsrlər boyu insan gözəlliyinə xidmət edən qadın zinətləri istehsalı təşkil etmişdir. Qadın zinətləri tipoloji müxtəlifliyinə görə, baş bəzəkləri (alınlıq, qabaqlıq, qarabatdaq, tac, qarmaq və s.), qulaq bəzəkləri (üçdüymə, beşdüymə, qırxdüymə, satıl, şarlı, buta, batamı, aypara, heydəri, piyalə-zəng), boyun-sinə bəzəkləri (qızıl boyunbağı, həmayıl, heykəl, silsilə, aypərək və s.), qol, bilək və barmaq bəzəkləri (bazubənd, üzüklər və s.), yaxa bəzəkləri (əşrəfi, bacaqlı, imperial, çervon

yaxalıq, zəbərcəd sinəbənd, yaxagülü, pilək, qoza düymə və s.), bel bəzəkləri (belbağı, saltoqqa, təkbənd və s.), geyim bəzəkləri (ətəklük).

Qızıl məmulatının hazırlanmasında işlədilən əmək alətləri (zərgər kürəsi, körük, zindan, məngənə, çəkiç, kəlbətin, həddə, simkeş, qələm, biz, sümbə, bıçaq, matqab, buta, hövnə, yeyə, sürtgəc, maqqaş, məhək daşı, zərrəbin və s.) və istehsal prosesləri (əritmə, döymə, zolaqlama, hədləmə, burma, eşmə, oyma, cızma, taraşlama, lehimləmə və s.) müştərək səciyyə daşımaqla, eynilə gümüşbəndlik sənətində də tətbiq edilmişdir (15, 419).

XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan metalışləmə sənətkarları arasında təbəqələşmə prosesi getməyə başlamışdır. Ucuz başa gələn sənaye məhsullarının rəqabəti nəticəsində müflisləşən kустar sənətkarlarının bir hissəsi kəndə qaçıdır, bir hissəsi də şəhərlərə gələrək muzzdla işləyən proletariyatın sıralarına qoşulurdular (2, 46).

XIX əsrin sonlarında isə Rusiyada zərgərlik məmulatı istehsal edən fabriklərin meydana gəlməsi, bu sənətin sirlərinin öyrənilib sənaye üsuluna keçirilməsi, texniki baxımdan geridə qalmış milli ucqarlarda, o cümlədən Azərbaycanda zərgərlik sənəti sahəsində böyük durğunluğa səbəb oldu. Bununla belə, Azərbaycan zərgərlərinin hazırladıqları məhsullar Şərq motivli milli koloritinə, forma kamilliyinə və naxış səlisliyinə görə həm Rusiya, həm də Avropa zərgərlik fabriklərinin məhsullarından xeyli yüksəkdə dayanırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Сумбатзаде А. Промышленность Азербайджана в XIX веке. Баку: Изд. АН Азерб.ССР, 1964, 501 с.
2. Mustafayev A. Azərbaycanca sənətkarlıq. B., Nurlan 2001, 440 s.
3. İbrahimov F. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalışləmə sənəti (IX-XII əsrlər). B. Elm., 1998, 176 s.
4. Ализаде А. Лагич (историко-этнографическое исследование). Б., Чашыоглы, 2010, 524 с.
5. Абибуллаев О. Энеолит и бронза на территории Нахичеванской АССР. Б. Эльм., 1982, 314 с.
6. Пиотровский Б. Археология Закавказья с древнейших времен до 1 тысячелетия н.э. (Курс лекций). Изд-во ЛГУ, 1949, 131 с.
7. Асланов Г., Ваидов Р., Иона Г. Древний Мингечаур (эпоха энеолита и бронзы). Б., Изд-во АН Аз.ССР, 1962, 188 с.
8. Нəbibullayev O. Kəltəpədə arxeoloji qazıntılar. B., Azerb.SSR EA Nəşr., 1959, 134 s.
9. Джидди Г.А. Средневековый город Шемаха IX-XVII века. Б. Элм., 1981, 174 с.
10. Журнал Министерства Внутренних дел, 1845, № 6, с. 365; 19, с. 324; 6, 934 с.
11. Обзорение российских владений за Кавказом, в статистическом, этнографическом, топографическом и финансовом отношениях (ОРВЗК), в. 4 т., т. III, СПб, 1836, 392 с.
12. Абелов Н.А. Экономический быт государственных крестьян Шемхинского и Геокчайского уездов. МИЭБГКЗК, т.6, ч.2.1887,232 с.

13. Сумбатзаде А. Производства медной посуды, оружий в местечке Лагич в XIX веке, Известия НАНА (серия общественных наук), № 5, Б., 1960, 501 с.
14. Зеленицкий В.Г. Кустарное производство золотых и серебряных изделий в Бакинском районе и Дагестане и предполагаемые меры для упорядочное и развития оного // Труды первого съезда деятелей по кустарной промышленности Кавказа // Тифлис. 1902. 60-64 с.
15. Azərbaycan Etnoqrafiyası. III cildə, I c., B., Şərq-Qərb, 2007, 544 s.
16. Əfəndizadə R. Şəki şəhərinin etnoqrafiyasına dair materiallar. // Azərbaycan MEA Əlyazmaları İnstitutunun arxivi. Ş.Q-2 (19), № 8160, 62 s.

Наиля Гусейн кызы Джидди

МЕТАЛЛООБРАБОТКА (КУЗНЕЧНОЕ, МЕДНОЕ И ЮВЕЛИРНОЕ ДЕЛО) В ШЕМАХЕ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена этнографическому исследованию металлообработки в Шемахе в XIX – начале XX вв. В статье, написанной на основе данных источников и материалов научной литературы, исследованы вопросы положения в кузнечном, медном и ювелирном деле, источники сырья, количество ремесленников, внутреннее устройство мастерских и т.д. в Шемахе и близлежащих деревнях и поселках в данный период.

Несмотря на некоторый застой в металлообрабатывающем ремесле в Азербайджане в конце XIX века, изготовленные азербайджанскими мастерами изделия, по национальному колориту, совершенству формы и утонченности орнамента значительно превосходили фабричные изделия России и Европы.

Naila Guseyn gyzy Jiddy

METAL-MAKING TRADE IN SHAMAKHY DURING XIX - EARLY XX CENTURIES (METAL-MAKING, COPPER AND JEWELLERS TRADES)

SUMMARY

Article deals with the research of metal-making trade based on ethnographic approach during XIX – early XX centuries in Shamakhy city. Also author tried to investigate the issues as such trades of black-smith, copper and jewelers trades, and source materials, number of handicraft specialists, interior matters and material structures of craftsmanship districts and other issues not only in Shamakhy, but also in around territories.

Although in the late XIX century in Azerbaijan metal-making trade had problems in development process, but the main handicraft patterns of the local craftsmanship specialists for its national colorite, form characteristics and ornamental features were highly qualities from the fabricate samples of Russians and European fabrics.